

NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU FILOZOFSKOG FAKULTETA U BEOGRADU

Referat o završenoj doktorskoj disertaciji

Na sednici Nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta u Beogradu održanoj 30. 06. 2016, imenovana je Komisija za ocenu doktorske disertacije, kandidata Borisa Đurovića, pod nazivom „**Emocionalna reaktivnost i bazična struktura ličnosti**“.

Komisija je pregledala doktorsku disertaciju i podnosi sledeći referat.

Osnovni podaci o kandidatu i disertaciji

Doktorand Boris Đurović rođen je u Foči, 23. 09. 1977. godine. Diplomom osnovnih studija stekao je na Univerzitetu u Novom Sadu, na Odseku za pedagogiju i psihologiju, 2004 godine. Postdiplomske studije nastavio je na Univerzitetu u Novom Sadu, na Odeljenju za pedagogiju i psihologiju, gde je 2010. godine odbranio magistarsku tezu na temu „Provera efikasnosti eksperimentalnog testa kod poligrafskog ispitivanja u prepoznavanju psihopata“, a 2015. godine je na Univerzitetu u Beogradu, na Odeljenju za psihologiju, prijavio doktorsku disertaciju na temu „Emocionalna reaktivnost i bazična struktura ličnosti“.

Kandidat je osnovne studije završio iz radnog odnosa; od 1997. do 2000. godine radio je kao profesionalno vojno lice, sanitetski referent u 16. odreda graničnih patrolnih čamaca, u Ratnoj mornarici Vojske Srbije i Crne Gore, u Kumboru. Po okončanju osnovnih studija, započeo je svoj prvi profesionalni angažman u Kliničkom centru u Novom Sadu, na Odeljenju za psihijatriju, Klinike za afektivne i anksiozne poremećaje, u Novom Sadu, od 2004. do 2006. godine. U periodu od 2006. do 2015. kandidat je zaposlen u Ministarstvu unutrašnjih poslova, na radnom mestu poligrafskog ispitivača, gde učestvuje u svim elementima pretrivičnog postupka, kao ovlašćeno službeno lice.

Edukovao se u oblasti psihoterapije i stekao diplomu Instituta „Albert Elis“ iz Njujorka, za sertifikovanog praktičara racionalno-emocionalno-bihejvioralne terapije.

Uz rad u vojsci, zdravstvu i policiji, značajno profesionalno iskustvo sticao je u raznovrsnim oblastima, od operativnih i terapijskih poslova u brojnim projektima domaćih nevladinih organizacija, koji su se odnosili na različite ugrožene grupe, poput Centra za prevenciju samoubistva „Srce“ i Centra za ratnu traumu. Posebno se može istaći višegodišnje iskustvo u individualnom i grupnom psihoterapeutskom radu, kako licem u lice, tako i putem telefona, i u operativnom radu u medijima, kao i koautorskoj i autorskoj realizaciji publikacija kao što su „Priča o hrabrom vitezu“ – knjiga i multimedijalna aplikacija, „Program grupe za podršku ljudima sa iskustvom rata“ i „Psihologija laganja“. Trenutno živi u Novom Sadu, u Srbiji, gde radi kao kreativni direktor u kompanije za razvoj multimedijalnog softvera.

Značajno znanje i iskustvo u oblastima kliničke odnosno primenjene psihologije i poznavanja dinamike vođenja poligrafskog ispitivanja pomoglo je kandidatu da se usmeri na jednu od veoma aktuelnih i praktično značajnih istraživačkih tema, te da joj pristupi na veoma pragmatičan način. Disertacija je napisana na ukupno 133 strane, sa literaturom i priložima. Disertacija sadrži apstrakt na

srpskom i engleskom jeziku, teorijski deo, empirijski deo koji sadrži opis uzorka, primenjenih instrumenata, metoda, 15 tabela sa rezultatima, diskusiju rezultata, zaključke, spisak korišćene literature koji sadrži 141 referencu te 9 priloga.

Predmet i cilj disertacije

Osnovni cilj ovog istraživanja jeste ispitati odnos između bazične strukture ličnosti (uključujući tu i dezintegraciju), sa jedne strane, i emocionalne reaktivnosti ispitanika, sa druge strane. Kao okvir za razumevanje ličnosti uzet je model „Velikih pet“ i model dezintegracije koji su operacionalizovani inventarima NEO PI-R i Delta 10. Istraživanje je realizovano u Beogradu, u periodu od marta do maja 2014. godine, na uzorku od 120 ispitanika uzrasta od 19 do 24 godine, studenata Filozofskog fakulteta u Beogradu, Odsek psihologija.

Specifični ciljevi disertacije bili su:

1. Da se ispituju emocionalne reakcije ispitanika na, afektivnom valencom i nivoom pobuđenosti diferenciran, sadržaj prezentovanog slikovnog materijala.
2. Da se istraži postojanje povezanosti emocionalne reakcije ispitanika na, afektivnom valencom diferenciran, sadržaj prezentovanog materijala, i bazične strukture ličnosti, koji su definisani modelom „Velikih pet“.
3. Da se istraži postojanje povezanosti emocionalne reakcije ispitanika između, afektivnom valencom diferenciranog, sadržaja prezentovanog materijala i dezintegracije.
4. Da se ispituju globalne individualne razlike i odnosi između, afektivnom valencom diferenciranog, sadržaja prezentovanog materijala, koristeći se prostorom bazične strukture ličnosti, koji je unapred definisan modelom „Velikih pet“, uključujući i dezintegraciju.
5. Da se istraži postojanje povezanost nivoa intenziteta pobuđenosti stimulusa sa emocionalnim reakcijama ispitanika.
6. Da se istraži povezanost jačine nivoa intenziteta pobuđenosti stimulusa i bazične strukture ličnosti, koja je unapred definisana modelom „Velikih pet“.
7. Da se ispita povezanost jačine nivoa inteziteta pobuđenosti stimulusa i dezintegracije.
8. Da se provere globalne individualne razlike i odnosi između, sa jedne strane afektivnom valencom diferenciranog, a sa druge strane, nivoom intenziteta pobuđenosti diferenciranog, sadržaja prezentovanog materijala, koristeći se prostorom bazične strukture ličnosti, koji je unapred definisan modelom „Velikih pet“ kome je dodata dezintegracija.

Kratak opis sadržaja disertacije

Doktorska disertacija Boris Đurovića sadrži dva osnovna dela: teorijski okvir istraživanja i pregled literature koji obuhvata različite teorijske modele, analizu ključnih koncepata i rezultata prethodnih relevantnih istraživanja, kao i empirijski deo koji obuhvata dizajn istraživanja, rezultate istraživanja, diskusiju, zaključak, i prikaz ograničenja rada, te i sugestije za buduća istraživanja.

Teorijski okvir istraživanja obuhvata četiri poglavlja. U uvodnom poglavlju date su osnovne postavke za razumevanje ključnih pojmova istraživanja. U drugom se razmatraju različite teorijske postavke bazične strukture ličnosti, sa posebnim osvrtom na najčešće korišćen model ličnosti, model „Velikih pet“, i dezintegraciju. U trećem poglavlju dat je iscrpan prikaz emocija i koncepta emocionalne reaktivnosti, koji čini okosnicu ovog rada, a gde su uključene teorija i definicija emocija, proces nastanka emocionalnog odgovora, njene komponente i načini njihovog registrovanja, kao i odnosi sa povezanim konstruktima. Četvrto poglavlje odnosi se na razumevanje teorijske postavke povezanosti crta ličnosti i emocionalne reaktivnosti, kroz Grejovu Teoriju pojačane reaktivnosti i modele koji su protekli iz nje.

U ovim poglavljima daje se značajan pregled teorijskih gledišta svih koncepata koji su od značaja u ovom radu, kao i pregled savremenih istraživanja o emocijama, emocionalnoj reaktivnosti i njenom odnosu sa bazičnim crtama ličnosti, posmatrano iz perspektive različitih načina registrovanja. Emocije se posmatraju u okviru celokupne integracije osećanja, akcija, očekivanja i želja individue, u smislu da emocije nisu samo prost zbir individualnih kvaliteta, već da zajedno daju nov i jedinstven kvalitet koji ih kao takve karakteriše.

Sa druge strane, emocionalna reaktivnost jeste predstavljena kao tendencija ka emocionalnom odgovoru, pri čemu ona obuhvata relativno kratke promene u bihevioralnom, iskustvenom, autonomnom i neuro-endokrinom sistemu.

Grejova teorija pojačane reaktivnosti predstavlja most koji povezuje sa jedne strane emocije, odnosno emocionalnu reaktivnost, sa crtama ličnosti, na drugoj strani. Zaključak koji proizlazi na kraju teorijskog dela jeste da opisi stanja neuralnih sistema i sa njima povezanih, uglavnom kratkotrajnih, ponašanja i osećanja, zapravo čine osnovu za kasnije dugotrajne dispozicije ka određenim ponašanjima i osećanjima.

Za sada ne postoji veliki broj istraživanja u kojima su predmet emocionalna reaktivnost i bazične crte ličnosti mereni kroz više kanala registrovanja emocionalne reaktivnosti. Naime, za većinu dosadašnjih istraživanja može se reći da su u određenoj meri redukcionistička i da se ograničavaju na istraživanje fragmentarnih aspekata, bilo da je reč o kanalima emocionalne reaktivnosti, ili pak o čitavom setu bazičnih crta ličnosti, dok se vrlo retko razmatraju sadejstva ovih faktora.

U drugom delu rada, kandidat navodi ciljeve i zadatke istraživanja, varijable i instrumente, opis uzorka ispitanika, procedure istraživanja i statističke obrade. Finalni uzorak istraživanja čini 120 ispitanika (109 tj. 90,8% ženskog i 11 tj. 9,2% muškog pola), prosečnog uzrasta 20 godina ($SD = 0,72$, $Min = 19$, $Max = 24$).

U istraživanju su primenjene dve skale. Za procenu bazičnih dimenzija ličnosti NEO PI-R (Costa & McCrae, 1995), i DELTA-10 (Knežević i saradnici, 2011). Sve pomenute skale su skale samoprocene. Postupak je obavljen na računarima, uz upotrebu softverskog paketa *Psiho*.

Rezultati pokazuju da postoji pozitivna korelacija između dimenzije neuroticizma i samo jedne od četiri korištene mere emocionalne reakcije, elektrodermalne reakcije (ED). Ovakav nalaz implicira jaču emocionalnu reakciju kod ispitanika sa visokim skorom na dimenziji neuroticizma u odnosu na ostatak populacije. Pored napred navedene, pronađena je i korelacija koja se odnosi na negativnu povezanost dimenzije ekstroverzije i mere emocionalne reakcije rad srca (HR – *Heart Rate*). Ovakav nalaz navodi na zaključak da ispitanici sa višim rezultatom na ovoj dimenziji jedino ostvaruju veću reakciju mereno kanalom rada srca, odnosno generalno gledano, manje su skloni ispoljavanju emocionalne reaktivnosti putem preostalih kanala. Preostale dimenzije ličnosti nisu pokazale korelaciju sa kanalima merenja emocionalne reaktivnosti.

Kada se analiza proširi na nivo subdomena bazičnih dimenzija ličnosti (faceta), pronađeno je da faceti dimenzije neuroticizma pokazuju da je reaktivnost statistički značajna samo na jednom od njih, a to je preosetljivost, u smislu nepostojanja dovoljnog kapaciteta za prevazilaženja stresa, prisustva posebno izražene osetljivosti na stres, sklonosti ka zavisnosti, osećaju beznadežnosti i panici u situacijama suočavanja sa neočekivanim i stresnim događajima.

Što se tiče ekstroverzije, jasno se uočavaju dva faceta od značaja koja su bila negativno povezana sa emocionalnom reaktivnošću. Reč je o facetima aktivitet i potraga za uzbuđenjem, koji je još ubedljiviji na nivou značajnosti od $p < .01$. Karakteristike aktiviteta su brz tempo, energični pokreti i nastojanje da se stalno nešto radi. Sa druge strane, žudnja za uzbuđenjem i stimulacijom su odlike potrage za uzbuđenjem. Ovakvi nalazi impliciraju da je odsustvo emocionalne reaktivnosti povezano sa aspektima ličnosti vezanim za impulsivnost i traženje izvora senzacija u pravcu od sebe.

Kada su u pitanju faceti crta ličnosti, otvorenost je imala dva negativno povezana faceta od značaja. Prvi facet su bila osećanja ($p < .05$), koja karakteriše visoka receptivnost sopstvenih emocija i osećanja; uvažavanje emocija kao bitnog aspekta njihovog života; sposobnost za dublje proživljavanje sopstvenog iskustva; u celini gledano rafiniraniji i intenzivniji emocionalni život. Ispitanici koji su imali niske skorove na ovom facetu, koji dakle nisu usmereni u pravcu sopstvenih osećanja i emocija, bili su manje emocionalno reaktivni. Drugi facet je akcija ($p < .05$), u smislu želje da se probaju različite aktivnosti, vide nova mesta, proba drugačija hrana; preferencija novine i raznolikosti u odnosu na poznato i rutinsko. Rezultat je pokazao da niži skor na ovom facetu ukazuje na slabiju emocionalnu reaktivnost. Drugim rečima, osobe koje su emocionalno reaktivne jesu sklone želji da se oprobaju u nekim novim ali ne nužno i opasnim i dramatičnim aktivnostima.

Što se tiče crta ličnosti, saradljivost je imala jedan facet od značaja, koji je bio pozitivno povezan sa emocionalnom reaktivnošću ($p < .05$). U pitanju je popustljivost, čije su odlike generalna inhibicija agresivnosti; dobronamernost; dubok osećaj poštovanja drugih; sklonost da se oprosti i zaboravi. Povišeni skorovi na ovoj skali ukazuju na pojačanu emocionalnu reaktivnost ispitanika.

Dobijeni rezultati crte ličnosti savesnost ukazali su na prisustvo jednog statistički značajnog faceta i to na nivou od $p < .01$. Radi se o promišljenosti čija je suštinska karakteristika dispozicija da se pažljivo promisli pre nego što se krene u aktivnost, što jeste komplementarno sa facetima ekstroverzije, potrage za uzbuđenjem i aktivitetom.

Kada je u pitanju postojanje statistički značajne korelacije između emocionalne reaktivnosti ispitanika, merene različitim kanalima merenja, sa jedne strane, i dezintegracije sa druge strane,

dobijeni rezultati nisu potvrdili postojanje korelacije dezintegracije i emocionalne reaktivnosti ni na jednom kanalu merenja. Što se tiče odnosa između subdomena dezintegracije i različitih kanala merenja dezintegracije, dobijeni rezultati su ukazali na postojanje statistički značajne negativne korelacije (na nivou od $p < .05$.) samo sa subdomenom zaravnjen afekat, u smislu da ispitanici sa većim postignućem na ovoj skali generalno gledano slabije emocionalno reaguju u odnosu na ostatak populacije. To je nalaz koji je i očekivan u odnosu na ovaj subdomen.

Što se tiče postojanja globalne razlike u emocionalnoj reakciji ispitanika između fotografija pozitivne/negativne valence (prijatne i neprijatne fotografije), sa jedne strane, i jedne ili više bazičnih dimenzija ličnosti, sa druge strane, nije dobijena statistička potvrda da različite crte ličnosti određuju različitu emocionalnu reaktivnost na prijatne i neprijatne stimuluse.

Što se tiče globalnih razlika u emocionalnoj reakciji ispitanika na izlaganje fotografijama različitog nivoa pobuđenosti (afektiviteta), dobijeni rezultati ne ukazuju na to da različite crte ličnosti određuju različitu emocionalnu reaktivnost na fotografije/stimuluse različitog nivoa pobuđenosti.

Opšti zaključak ovog istraživanja jeste da postoji povezanost između bazične strukture ličnosti i emocionalne reaktivnosti, kao i da takva povezanost nije ravnomerno raspoređena preko svih kanala indikatora emocionalne reaktivnosti koje su korišćene u ovoj studiji. Kada se govori o strukturi ove povezanosti i mehanizmima kojima se ona ostvaruje, kandidat je mišljenja da je konačan odgovor na ova pitanja još daleko te da su ovim radom u većoj meri otvorena nova pitanja i da su ukazani mogući pravci za dalja istraživanja, više nego što su dati definitivni odgovori. U ovom delu kandidat se osvrnuo i na ograničenja ovog istraživanja.

Doktorand je kompetentno analizirao prikupljene podatke, koristeći adekvatne statističke tehnike (deskriptivnu statistiku, korelacionu analizu, Pirsonov koeficijent korelacije (r), analizu varijanse). Diskusiju je započeo prikazom glavnih rezultata, i sistematičnim upoređivanjem dobijenih rezultata sa prethodnim postojećim znanjima i rezultatima srodnih istraživanja, interpretirajući ih kroz prizmu Ajzenkove teorije ličnosti i Grejove teorije osetljivosti na potkrepljenje. Detaljno su izvedene teorijske i praktične implikacije istraživanja, njegova ograničenja i navedene su sugestije za naredna. Iako su rezultati mnogobrojni i veoma složeni, zaključak je dat na veoma koncizan i jasan način. Nakon toga, naveden je spisak relevantne literature koja je korišćena, i dati su prilozi.

Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije

Doprinos istraživanja doktoranda Borisa Đurovića višestruko je značajan. U odnosu na retka nama dostupna istraživanja data je šira slika i omogućeno bolje razumevanje složenih interakcija bazičnih crta ličnosti i emocija, emocionalne reaktivnosti merene kroz četiri različita fiziološka kanala. Njegov rad je empirijska potvrda prisutnog gledišta da je kada je reč o emocionalnoj reaktivnosti neophodno da se vodi računa o specifičnostima različitih fizioloških kanala reagovanja, te da odgovor na odnose emocija prema bazičnim crtama ličnosti treba potražiti kroz konceptualizaciju u nekom širem okviru koji integriše postojeće teorije ličnosti. Idući dalje u ovom pravcu, možemo izvući zaključak da je neophodno u postavci istraživanja razmišljati u okvirima spajanja različitih disciplina psihologije ličnosti, kako bi se problem sagledao u ukupnom totalitetu.

Stoga ovaj rad može biti podsticaj za dalja istraživanja i u drugim područjima, i može posledično unaprediti proces profesionalne selekcije i forenzičkih veštačenja, kako bi se adekvatnije suočavali sa izazovima koje struka i primenjena psihologija stavljaju pred nas, ističući na prvo mesto, kao imperativ, rešenje problema, dok se teorijsko objašnjenje i integracija u postojeće teorije ostavljaju za kasnije.

Zaključak

Doktorska disertacija Borisa Đurovića predstavlja samostalno i originalno naučno delo kojim su u potpunosti ostvareni ciljevi i zadaci navedeni u odobrenoj prijavi doktorske disertacije. Na osnovu analize doktorske disertacije, Komisija zaključuje da kandidat pokazuje visok nivo stručnosti i poznavanja dominantnih teorijskih postavki relevantnih za ovo istraživanje, sposobnost da na originalan način dizajnira i istraži složene procese emocionalne reaktivnosti, da ih poveže sa bazičnom strukturom ličnosti, i da kompetentno analizira i interpretira nalaze istraživanja povezujući ih i poredeći sa onim što je poznato u dosadašnjoj istraživačkoj literaturi.

Imajući u vidu prethodno, predlažemo Nastavno-naučnom veću Filozofskog fakulteta u Beogradu da Borisu Đuroviću odobri javnu odbranu doktorske disertacije pod nazivom **„Emocionalna reaktivnost i bazična struktura ličnosti“**.

U Beogradu, 22. 07. 2016.

Komisija:

Prof. dr Goran Opačić (mentor)

Prof. Dr Goran Opačić

Dr Danka Savić, viši naučni saradnik Instituta za
nuklearne nauke – Vinča